

מרכז חדש לעיר עתיקה

במשך עשרות שנים קובעים הירושלמים להיפגש בעיר ומתכוונים לאזור קטן - המשולש - המשתרע בין רחוב המלך ג'ורג' למדרחוב בן-יהודה ולרחוב יפו שהיום עוברת בו הרכבת הקלה. מבט אל ראשיתו של רחוב בן-יהודה לפני היותו מדרחוב וטיול בין מבחר פנינים עירוניות | **תמר הירדני**

הרהבתי עוז בנפשי ונאמתי נאום קצר בלשון העברית שהוא החיה אותה והפכה ללשון הדיבור. אהבתי את בן-יהודה והייתי נוהג לבקר אצלו ולשוחח עמו על יצירתו, יצירה בת אלמוות מיוחדת במינה (רונלד סטורס, 'זכרונות', כרך שלישי, עמ' 663).

אותם 'חטאים' שמוכיר סטורס בדבריו היו נקודות סכסוך בין יהודים לערבים בירושלים שבהן הכרעתו נתפסה בעיני שני הצדדים הנצים כהעדפה ברורה של הצד השני. סטורס הואשם על ידי היישוב היהודי בהערצה אנגלית טיפוסית ורומנטית כלפי הערבים ובהתכחשות למחויבות הבריטית לעם העברי הרוצה לשבת בציון. התמונה בפועל הייתה כנראה מאוזנת יותר ונבעה ממדיניות זוירה של סטורס כלפי העמים המתכתשים במשמרת שלו, אך הציבור היהודי נחלק אז בין שוטמיו הרבים לשונאיו הרבים עוד יותר. בין האוהדים המעטים של סטורס הייתה משפחת בן-יהודה שנטתה לו חסד מאז אותו נאום היסטורי. איתמר בן-אב"י, בנו של אליעזר, שערך באותם ימים את העיתון העברי 'דאר היום', השתדל שלא לחבוט בו בפומבי יותר מדי, כפי שתיאר סטורס עצמו:

חיינו ביחסי ידידות אישיים, ומדי פרסמו איזו התקפה סוערת מאוד

הקהל בנאום קצר בעברית שהקריא מפתק קטן שאחז בידו. המבטא היה איום והמלים דמו יותר לתורכית בניב כורדי, אבל מראהו של מושל נכרי המזיע ממאמץ להפיק מלים בשפת הקודש הותיר רושם כביר על הקהל העברי אשר הריע לו ממושכות ומחה דמעות היינו כחולמים.

תחילתה של ידידות

בתום הטקס יצא מתוך הקהל יהודי נמוך קומה ובעל מראה עכברי שנראה קשיש מכפי שישים שנותיו. הוא לחץ בחום את ידו של סטורס ואמר לו שתמיד יהיה בן בית אצלו בשל הכבוד שנתן לשפת עמנו. שיחה זו סימנה את תחילתה של ידידות נפלאה בין סטורס – שהפך עם פרוץ המנדט הבריטי למושל האזרחי של ירושלים – לבין אליעזר בן-יהודה, מחיה השפה העברית. השניים נהגו להיפגש מדי פעם בביתו הקטן של בן-יהודה בסמטת החבשים ולשוחח על דא ועל הא, ומדי פעם גם על דברים אחרים. לימים תיאר סטורס את הקשר יוצא הדופן הזה בזיכרונותיו:

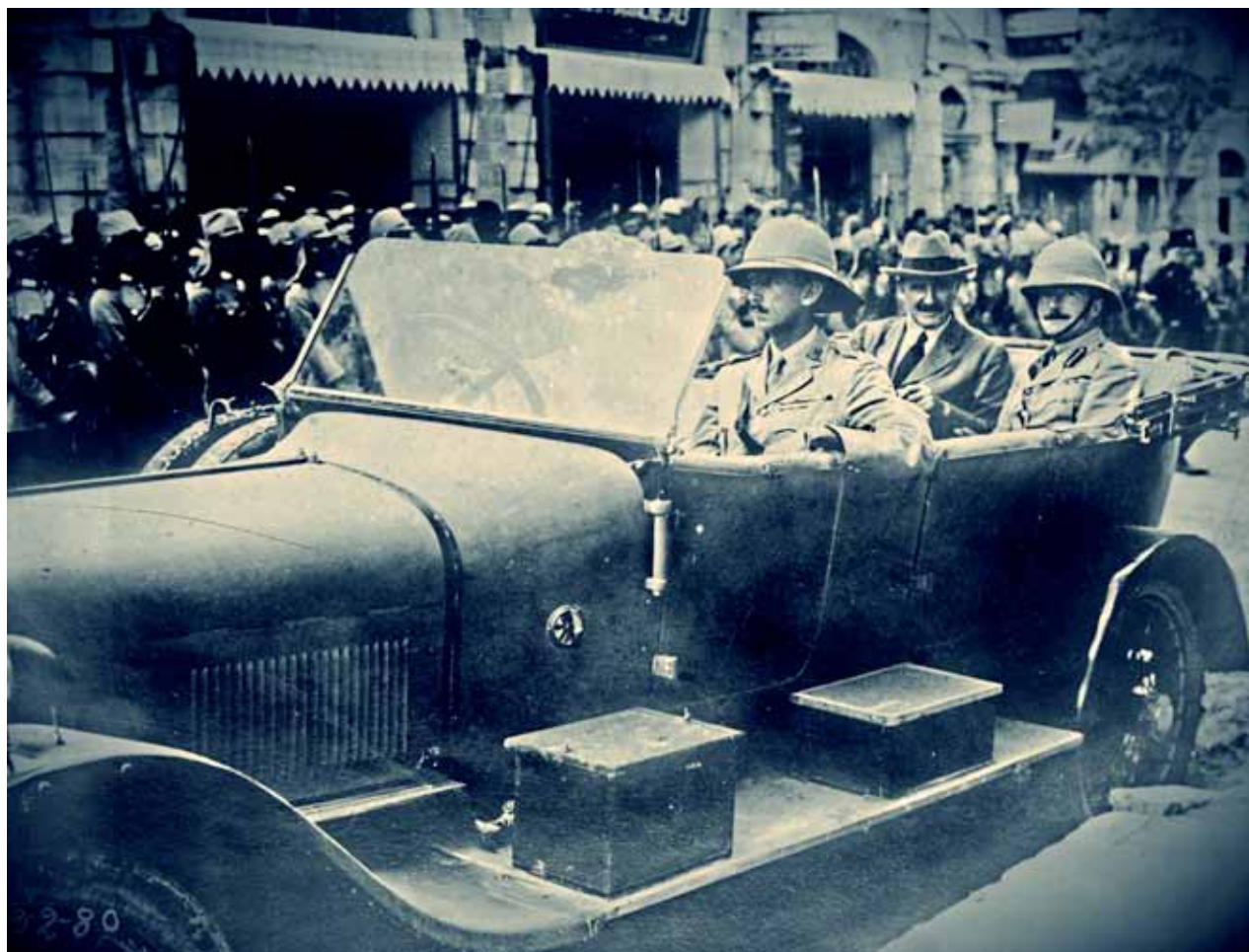
מי יכול היה שלא להעריך את אליעזר בן-יהודה? איש קטן קומה וחלוש בגופו, קווי פנים בולטים ורבי המבע... נביא מעשי זה שהיה בו מן הגאונות היה מוחל לי על הרבה מחטאותיי, כי ביום השנה הראשון להכרזת בלפור

שניים בנובמבר 1918 הנחה רונלד סטורס, המושל הצבאי הבריטי של ירושלים, טקס

ב

ממלכתי חגיגי שנועד לציין מלאות שנה להצהרת בלפור. הטקס, שנערך ברוב עם בחוצות ירושלים, כלל נאומים נמלצים וטפיחות שכם הדדיות של גורמי ממשל בריטיים בפני קהל שרובו יהודים נרגשים, ערבים חשדניים וחיילים סקוטים משועממים. שיאו של האירוע היה כשסטורס פצח לתדהמת

המושל הוקסם מהיהודי שהתמסר להחייאת העברית. רונלד סטורס (מימין) מלווה את הגנרל אלנבי (עם המגנבת) בבואו לירושלים, 1922

סוכנות הידיעות רול, הספרייה הלאומית של צרפת

התרגש מהמחווה כלפי השפה העברית. אליעזר בן-יהודה, 1912
צילום: זולטן קלוגר, לע"מ

שיאו של האירוע היה כשסטורס פצח לתדהמת הקהל בנאום קצר בעברית שהקריא מפתק קטן שאחו בידו

מינימום של גידופים שהמטיר עליי
במאמרו ניצל מזה (שם, עמ' 668).

המשולש

אחד הדברים שבזכותם גם מתנגדיו הגדולים ביותר של סטורס ביישוב נאלצו לחרוק שן ולהודות לו היה החלטתו ההיסטורית להעתיק את מרכז העסקים הראשי של ירושלים ממזרח העיר למערבה. החלטה זו נבעה מתפיסתו כי יש לשמר את העיר העתיקה וסביבתה כמרכז היסטורי ואת הביזנס צריך לנהל במקום אחר. עוד לפני שהמנדט החל לפעול באופן רשמי כבר איתר סטורס שטח אדמה חקלאי ענק מדרום לדרך יפו, סמוך למגרש הרוסים, שיתאים למרכז העסקים העירוני החדש. שטח זה, שהשתרע במורד קו פרשת המים מזרחה עד לראינוע ציון בואכה נחלת

נגדי היה נוהג לבקר אצלי (על פי רוב לא בבית השלטון ולא בשעות היום) ועל דרך ההצטדקות היה מבאר לי כי עוד מעט קט וההמון הסוער היה רוגם את ביתו באבנים (כה רבה התמרמרות ההמון נגדי) ורק הודות לאותו

ארזתם לבד?

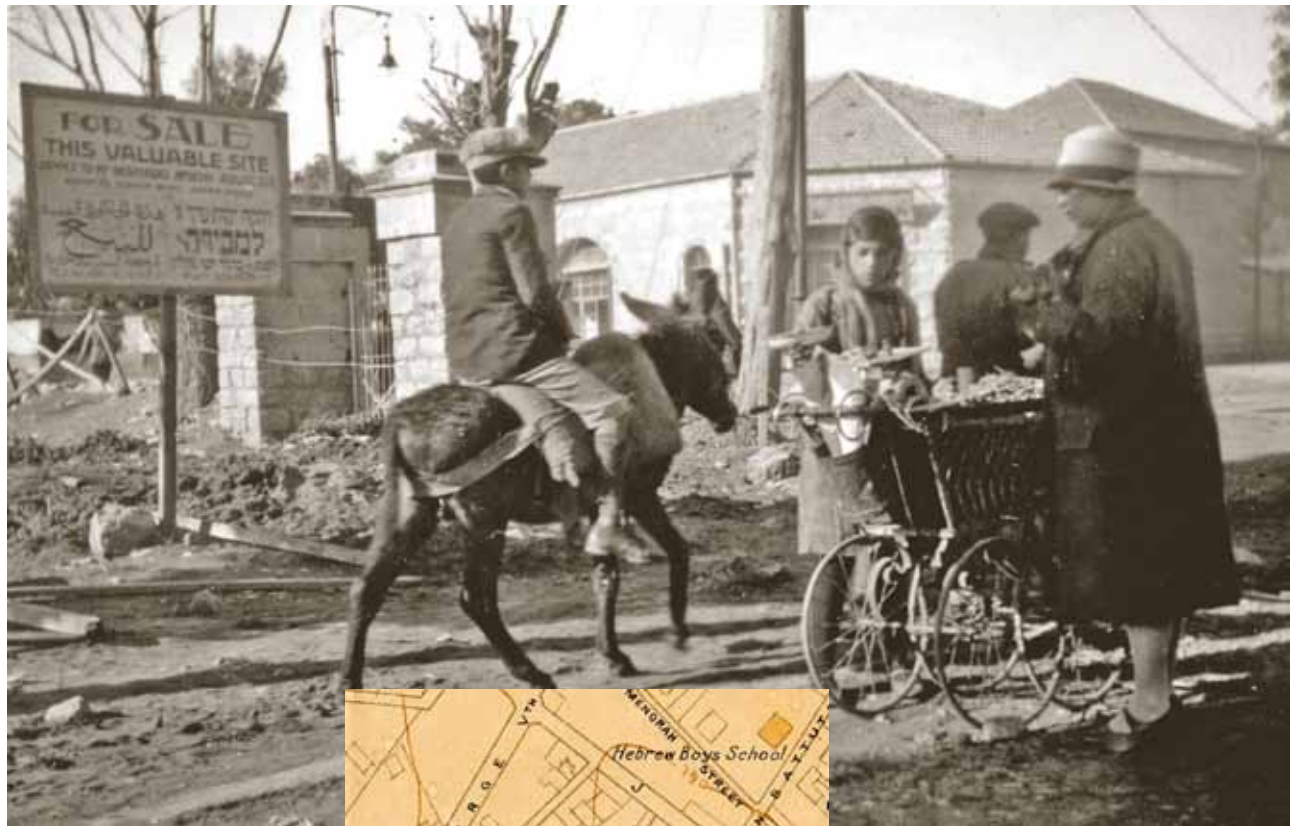
◀ אחד הדברים הראשונים שעיריית ירושלים העברית עשתה לאחר עזיבת הבריטים היה לזרוק את שמות המלכים הנוצרים מרחובות מרכז העיר ולהמירם במלכים ובנביאים שלנו. הנסיכה מרי הפכה לשלומציון, מליסנדה להלני המלכה, בלדווין היה לאלישע, ולתקופה מסוימת אפילו המלך ג'ורג' פינה את מקומו לדוד המלך, עד שנדד יחד עם בנו שלמה לרחוב ג'וליאן. גם אבן בטוטה נאלץ לצערו להתקפל ולעקור למזרח העיר כדי לפנות את המקום לרב קוק. מכאן קצרה הדרך למלא את החלל העירוני הצפוף בהורקנוס, באלכסנדר ינאי ואפילו במלך כורש הזכור לטוב. מלך זה, אגב, נתן את שמו לרחוב שעד אז נקרא למרבה האירוניה על שם רונלד סטורס.

כאן יהיה מרכז העיר. אזור רחוב בן יהודה לפני סלילת הכביש ולאחר סלילתו. המבנה מאחורי הברושים הוא בית היתומות טליתא קומי

שבעה, נקרא 'גן אנטימוס' והיה שייך ליוונים האורתודוקסים. עיריית ירושלים רכשה מהיוונים את המקום, וסטורס הזמין את מיטב המתכננים באנגליה כדי שיעזרו לו לארגן דאון טאון ראוי לשמו בירושלים.

עד מהרה גובשה תכנית עירונית אירופית קלסית המבוססת על משולש רחובות ראשיים, כולל דרך יפו, וביניהם רחובות קטנים ובניינים גבוהים למסחר ולמשרדים. חזית ראיונוע ציון – היום כיכר ציון – נקבעה לשמש כיכר בקודקוד המשולש המזרחי; החצר האחורית של בית היתומות 'טליתא קומי' ברום קו פרשת המים נקבעה

לקודקוד המערבי; ואילו הקודקוד הצפוני סומן על דרך יפו עצמה כמורד דרך עפר שיצאה מבית החולים הגרמני – היום בית החולים ביקור חולים. התכנית השאפתנית הפכה למציאות, ובניינים מודרניים החלו לקום בזה אחר זה לאורך צירי האספלט שכיסו שדות וכרמים. סטורס המרוצה החליט שזו הזדמנות היסטורית להנציח את מלכי ארצו וגיבוריה בלב ירושלים החדש, וכך הפך הרחוב הראשי הוותיק בשכונת מוסררה הסמוכה לרחוב השליט הצלבני גוטפריד מבויון – היום רחוב הע"ח. רחוב אחר נקרא על שם אחיו בלדווין ורחוב שלישי, קרוב יותר למרכז המסחרי

החדש, נקרא על שם המלכה הצלבנית מליסנדה. במורד המזרחי של המרכז החדש נסלל רחוב פרינסס מרי שנשפך לרחוב ג'וליאן, והמלך ג'ורג' החמישי זכה למקום של כבוד כציר המערבי של המשולש.

ב-1923 הסתיימה בצהלולים סלילתו של הרחוב הדרומי של המשולש ובירושלים נערכו ויכוחים והתערבויות על שם איזה מלך ייקרא. רוב הקולות הלכו למלך ארתור ולאבירי השולחן העגול, ולכן מה רבה הייתה ההפתעה כאשר בטקס חשיפתו של שלט הרחוב הופיע עליו באנגלית, בעברית ובערבית השם הבלתי צפוי בעליל אליעזר בן-יהודה. סטורס הסביר לקהל הנדהם שבחודשים הספורים שחלפו מאז שבן-יהודה נפטר בדצמבר 1922 גמלה בלבו ההחלטה שעם כל הכבוד למלך, אדם דגול כמו בן-יהודה חייב להיות מונצח בלב ירושלים. ההחלטה עוררה מהומה בקרב הערבים, שראו בה הוכחה מזעזעת לאהדתו של סטורס לציונות.

שלט המציע למכירה אדמה יקרת ערך. עורך הדין שטיפל במכירה היה דב (ברנרד) יוסף, לימים שר האספקה והקיצוב בממשלת בן-גוריון. על אדמה זו הוקם לימים בית סנסור, 1928

צילום: אריך באואר

גן אנטימוס המצוי היום בלב המשולש הירושלמי במפה בריטית, 1924

תפיסתו של סטורס הייתה כי יש לשמר את העיר העתיקה וסביבתה כמרכז היסטורי ואת הביזנס צריך לנהל במקום אחר

אולי בשל כך נקרא זמן קצר אחר כך רחוב קטן העולה מרחוב יפו לרחוב הנביאים על שמו של החוקר והנוסע המוסלמי בן המאה ה-14 מוחמד אבן קטוטה.

רחוב בן-יהודה הפך תוך זמן קצר לציר מרכזי בלב העירוני השוקק של ירושלים והתמלא בחנויות, בתי מלון ובמסעדות, עד כי 'בן-יהודה שטראסה' הפך בפני הייקים של רחביה למקום הנחשק ביותר להצטייד בו בשטרודל או בנעלי גולדה. עד עצם היום הזה מחזיק הרחוב במעמדו הרם, במיוחד לאחר שהפך בשנות השמונים למדרחוב, ובין חנויותיו הטרנדיות מסתרות עדיין פניני היסטוריה שכדאי להכיר.

אחרי פרעות תרפ"ט התחדדה חלוקת העיר והיזם הערבי נאלץ למכור את הבניין. בית סנסור, 1936. מימינו רחוב יפו ומשמאלו רחוב בן־יהודה מאוסף ספריית הקונגרס

בניין סנסור

בן־יהודה פינת רחוב יפו

החזית המפוארת של בניין סנסור הפונה אל כיכר ציון היא רק חלק קטן ממבנה משולש אימתני המשתרע בין הרחובות בן־יהודה, יפו ולונץ. הבית, המעוטר כולו בפיתוחי אבן מרשימים, הוקם על ידי סוחר ערבי נוצרי עשיר בשם כמאל מיכאיל סנסור. סנסור התלהב מהרעיון של מרכז העיר החדש והתנדב להיות החלוץ שיכבוש את הקודקוד המזרחי של המשולש במבנה משרדים ומסחר. על החזית המפוארת מתנוסס עד היום מדליון האבן המציין את שמו של סנסור עם התאריך MCMXXIX, שזה – למי שפספס את שיעורי הלטינית בבית הספר – 1929.

זמן קצר לאחר חנוכת הבניין פרצו מאורעות תרפ"ט שהביאו לפיצולה בפועל של ירושלים בין היהודים במערב לערבים במזרח. סנסור קלט שהוא בצד הלא נכון ומכר בצער את הבניין ליהודים. מאז ועד ימינו פועלים בו אלפי משרדים, וזקנות ירושלים עוד זוכרות את הבחורים שהתחילו אתן בקפה אירופה מתחת למדליון. אה, היו ימים.

אפרים בלוך וחברו חונים בחזית מלון עדן, 1934. שימו לב לחלון המשושה באדיבות שמואל בלוך

מלון עדן

בן־יהודה 5

הבניין ברחוב בן־יהודה 5 נראה כסתם בית חסר ייחוד במדרחוב, אבל אילו חלפתם על פניו בשנות השלושים יכולתם לנופף לשלום להנרייטה סאלד שהתגוררה במרפסת הצנועה הפונה לרחוב לונץ. סאלד, שלא קנתה אף פעם בית בארץ ישראל, התגוררה במלון עדן במשך שנים ואף נדדה אתו

כאשר הועתק למקומו הידוע יותר בסוף רחוב ההסתדרות. עדן נחשב למלון היוקרה הציוני הטוב ביותר בירושלים בימי המנדט וגם אחריו, והתארחו בו נשיאים, שרים ושועי עולם. כיום חזיתו אמנם מוזנחת, אך חלון המשושה הקטן והמיתולוגי עדיין ניצב שם גאה מעל הפתח.

רחוב בנייהודה מוכה הלם
 וחורבן אחרי הפיגוע שהרס
 כליל את מלון אטלנטיק, 1948
 מתוך הספר Jerusalem Living City,
 המדפיס הממשלתי, 1950

מלון אטלנטיק

בנייהודה 13

כמעט כל הבתים ברחוב בנייהודה הוקמו בימי המנדט וקל לזהותם על פי סימן היכר שהיה נפוץ אז – מניפה של לבני חיפוי מעל לחלונות ולפתחים. החלונות בבית מספר 13 הם סתמיים לגמרי, מה שמלמד שהוא נבנה רק בשנות החמישים. הסיבה לאיחור היא שהבניין שקדם לו – מלון אטלנטיק – נהרס כליל בפיגוע תופת. בשעת בוקר מוקדמת ב"ב באדר ראשון תש"ח (22.2.1948) הרעים קול נפץ אדיר את רחוב בנייהודה. שלוש משאיות תופת שהוחנו לצד המלון על ידי עריקים בריטים שסייעו לערבים התפוצצו והרסו עד היסוד את מלון אטלנטיק על יושביו. עוצמת הפיצוץ הייתה חזקה כל כך עד שהוא נשמע כמעט בכל העיר. במהלך הימים הארוכים של פינוי ההריסות התבררו ממדי הזוועה: 58 איש נהרגו ועשרות נפצעו. הייתה זו פגיעה פיזית ומורלית קשה ליישוב היהודי בעיצומה של מלחמת העצמאות. כל שנותר היום בשטח הוא שלט הנצחה קטן הקבוע על קיר הבית שממול למלון וחנות הכובעים של משפחת פרסטר המחליפה את החנות המקורית שלהם במלון אטלנטיק שנמחקה מעל פני האדמה.

עת התגורר בוילה מפוארת בשולי פריז אציל בריטי חובב אמנות בשם סר ריצ'רד וואלס (Wallace) שירש הון מאביו. במקום לבזבז את השטרות על שיט תענוגות או הימורים סרי טעם כמקובל, החליט וואלס לתרום מהונו כדי לסייע לעיריית פריז לשקם את מערכת המים בעיר. בשל חיבתו לתרבות הקלסית עיצב וואלס בעצמו מזרקה שבה שולבה דמותן של ארבע נשים לבושות טוגה האוחזות על ראשן מכל שממנו זולגים מי שתייה בחינם. המזרקה פוסלה בברזל בעשרות עותקים שפוזרו לאורך הרחובות הראשיים, ולמרבה הפלא הן עדיין פעילות ברובן. מזרקת וואלס שלנו היא מגלגול מאוחר יותר של העסק, אבל היא אותנטית ונהדרת והגיעה לרחוב בנייהודה במתנה מעיריית פריז כמחווה לתושבי ירושלים.

אחת משתי המזרקות הפריזאיות שעשו עלייה. אחותה גרה בחיפה צילום: צבי חזנוב, אתר פרנקופילים אנונימיים

מזרקת וואלס

מול בנייהודה 13

רוב הקהלה חוף באדישות על פני מזרקת הברזל הצנועה הניצבת בלב המזרחוב מבלי לדעת שזוהי מזרקה היסטורית מפריז עם סיפור מרתק. ב-1871 עמלו הפריזאים על שיקום ההרס העצום שנגרם לעירם בעקבות המלחמה ביו פרוסיה לצרפת. אמות המים נחרבו ותושבי העיר נאלצו לשותות ממי הסן המזוהמים או לשלם כסף רב לסוחרים מים בעיר. באותה

ציור הקיר 'ילדי ירושלים' בן־יהודה 23

אם תעמדו ברחוב בן־יהודה פינת ההסתדרות ותרימו מבטכם אל הבניין שבמעלה הרחוב משמאל תגלו שבמקום קיר הפח המכוער שהתנוסס שם במשך שנים מופיע עתה ציור קיר מרהיב המתאר מרפסות שוקקות ילדים. הציור נעשה בשנת 2000 על ידי קבוצת האמנים הצרפתית Cité Création (עיר היצירה) שיצרה מאות ציורים על קירות גדולים בערים מרכזיות בעולם.

הציור הירושלמי עמוס בפרטים מעניינים ומשעשעים, ובהם למשל חולצת ספורט צהובה עם המספר 8 במרפסת התחתונה הרומזת לאגדת הכדורגל הירושלמית אורי מלמיליאן מבית"ר ירושלים. הגופייה האדומה עם המספר 5 התלויה לידה רומזת ליריבו העיקש פפי תורג'מן מהפועל ירושלים. □

להוסיף צבע לרחוב. חלק מציור הקיר של קבוצת האמנים הצרפתית על הקיר ברחוב בן־יהודה
צילום: תמר הירדני

'בן־יהודה שטראסה' הפך בפי הייקים של רחביה למקום הנחשק ביותר להצטייד בו בשטרודל או בנעלי גולדה

תמר הירדני

מוסמכת החוג ללימודי ירושלים וארץ ישראל במכון שכטר, מורת דרך, מדריכה ביד יצחק בן־צבי, חוקרת ירושלים וסופרת ילדים

מודיעין שלום

איפה לישון

קפה קדוש

שלומציון המלכה 6
כשר, חלבי, 02-6254210

תמול שלשום

מסעדה, קפה, תרבות
יואל משה סלומון 5
כשר, חלבי, 02-6232758

רימון ביסטרו

משה לונץ 4
כשר, בשרי, 02-6243712

עוד באזור

בית הרב קוק

הרב קוק 9
כניסה בתשלום, 02-6232560

מוזאון המוזיקה העברי

משה סלומון 10
כניסה בתשלום, 02-5406505

מוזאון אסירי המחטרות

משעול הגבורה 1
כניסה בתשלום, 02-6233166